

Міністерство освіти і науки України
Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна

КОЛОМОЄЦЬ ТАМІЛА ГРИГОРІВНА

УДК 316.454:37.04

**СОЦІАЛЬНА ЕФЕКТИВНІСТЬ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ФАХІВЦІВ
КОРЕКЦІЙНИХ ЗАКЛАДІВ ОСВІТИ УКРАЇНИ
(на прикладі Дніпропетровської області)**

22.00.04 – спеціальні та галузеві соціології

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата соціологічних наук

Харків – 2015

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Державному вищому навчальному закладі «Криворізький національний університет» Міністерства освіти і науки України.

Науковий керівник: доктор соціологічних наук, професор
Лобанова Алла Степанівна,
Державний вищий навчальний заклад «Криворізький національний університет», завідувач кафедри соціології та економіки Криворізького педагогічного інституту

Офіційні опоненти: доктор соціологічних наук, професор
Погрібна Вікторія Леонідівна,
Національний університет «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого», професор кафедри соціології та політології

кандидат соціологічних наук
Фудорова Олена Миколаївна,
Херсонський інститут Міжрегіональної академії управління персоналом, завідувач кафедри менеджменту організацій

Захист відбудеться «29» квітня 2015 р. о 10:00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 64.051.15 Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна за адресою: 61022, м. Харків, майдан Свободи, 4, ауд. 2-49.

З дисертацією можна ознайомитись у Центральній науковій бібліотеці Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна за адресою: 61022, м. Харків, майдан Свободи, 4.

Автореферат розісланий «25» березня 2015 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

І. І. Шеремет

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Інтеграція України до європейського простору вимагає активізації всіх суспільних процесів, а відтак і соціальних відносин у всіх сферах життя. Особлива увага необхідна людям з обмеженими можливостями та дітям з тяжкими психофізичними розладами, які потребують від суспільства та відповідних соціально-освітніх закладів якісної освіти та допомоги, що суттєво збільшить їх шанси щодо ефективної адаптації у соціумі.

Необхідність вирішення цієї соціальної проблеми особливо гостро постає в умовах сучасного реформування системи освіти, зокрема корекційних (спеціальних) освітніх установ, та удосконалення їх діяльності відповідно до європейських та світових стандартів. Така ситуація обумовлюється, *по-перше*, тим, що в українському суспільстві не сформовано дієвих соціальних норм відповідного морально-правового ставлення до людей з особливими потребами; *по-друге*, не створено реальних сприятливих умов для їхнього повноцінного навчання та виховання і, *по-третє*, не сформована система критеріїв оцінювання соціальної ефективності професійної діяльності працівників корекційних закладів освіти.

Підвищення ефективності роботи спеціальних освітніх закладів важливе як для їхніх працівників, так і для їхніх вихованців. Для перших – з'являється можливість ефективної реалізації свого професійного потенціалу та підвищення суспільного значення ролі праці, що передбачає їхню професійну реалізацію та суспільне визнання. Для вихованців – покращуються умови соціалізації в оточуючому соціальному середовищі як протягом навчання в корекційних закладах освіти, так і після закінчення їх та з початком самостійної життєдіяльності.

Дослідження соціальної ефективності професійної діяльності фахівців корекційних закладів освіти є також важливою науковою проблемою, оскільки існують наукові різночитання в розумінні таких її характеристик, як: «соціальний результат», «соціальні витрати», «соціальний ефект», «соціальні здобутки» та їх якісно-кількісній оцінці, більш того, недостатньо дослідженою у вітчизняній соціологічній думці є сама соціальна ефективність професійної діяльності, зокрема фахівців спеціальних освітніх закладів.

Проблемі соціальної ефективності в її загальному розумінні приділяють увагу такі вітчизняні науковці, як В. І. Астахова, Н. М. Дембицька, А. С. Коцур, С. О. Кравцов, Ю. В. Машика, В. В. Москаленко, Г. В. Сорокіна, І. В. Хохрякова, В. С. Чопей, Н. В. Шевченко, С. А. Щудло, Д. М. Ядранський, а також російські вчені: В. Г. Афанасьєв, Г. М. Черкасов та ін. Особливості соціальної ефективності професійної діяльності різних категорій працівників досліджують І. С. Парфенова, О. О. Самсонова, А. А. Становов. Проблематику покращення професійних якостей працівників, зростання рівня їхнього

професіоналізму та мотивації праці розглядали у своїх працях відомі зарубіжні вчені: Ф. Тейлор, А. Маслоу, Д. МакКлелланд, Ф. Херцберг, Л. Портер і Е. Лоулер, С. О. Дружилов, А. М. Логвінов, А. К. Маркова, О. С. Марков, Я. Руг, О. В. Філатова, а також українські дослідники: І. Д. Бех, О. М. Іванова, О. О. Кисельова, А. С. Лобанова, М. М. Матюха, В. Л. Погрібна, О. С. Славіна. Соціологічні та психологічні аспекти професійної діяльності в класичному та сучасному розумінні знаходимо у працях Е. Дюркгейма, М. Вебера, К. Маркса, П. Сорокіна, А. Пігу, С. Л. Рубінштейна та О. М. Леонтьєва, Т. Парсонса, Дж. Хоманса, М. У. Майнера, В. С. Бакірова, В. С. Банцера, Ю. П. Поваренкова, Л. Г. Сокурянської, Д. С. Стрельченко, О. А. Ціжми, І. І. Шеремет, П. А. Шептенко та ін.

Питання ефективності роботи корекційних закладів освіти, а також процесів соціальної адаптації їхніх вихованців змістовно розглядаються у працях Л. Акменс, Т. Ф. Баєвої, Л. С. Виготського, Л. І. Даниленко, О. І. Денисенка, О. М. Дікової-Фаворської, В. В. Засенко, М. Є. Захарчука, А. А. Колупаєвої, С. Б. Нарзулаєва, В. М. Синьова, О. М. Фудорової, О. П. Хохліної, Н. В. Якси та ін.

Проте, незважаючи на значну увагу науковців до діяльності працівників спеціальних (корекційних) закладів освіти, у вітчизняній соціологічній науці залишається недостатньо обґрунтованим зміст соціальної ефективності їхньої професійної діяльності, який вирішальною мірою визначає соціальні результати підготовки їхніх вихованців – дітей з особливими потребами – до соціальної адаптації у суспільстві. Дослідження даної теми набуває особливої актуальності, оскільки сприяє оптимізації сфери трудової діяльності фахівців корекційних закладів освіти та покращенню суспільних і соціальних умов для повноцінної життєдіяльності дітей з особливими потребами.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертація виконана в межах наукового напрямку досліджень кафедри соціології та економіки Криворізького педагогічного інституту державного вищого навчального закладу «Криворізький національний університет», зокрема такої теми, як «Організаційна культура: умови та чинники її формування та функціонування у сучасному суспільстві» (керівник – А. С. Лобанова), в межах держбюджетної теми «Теорія і практика підготовки молодих педагогів до гармонізації інтелектуальних та емоціональних факторів навчання в загальноосвітніх школах, дидактична концепція розвиваючої функції навчання» (2009 – 2011 рр., номер державної реєстрації 0111U009737).

Мета і задачі дослідження. *Метою* дисертаційної роботи є розробка концептуальних засад соціологічного виміру соціальної ефективності професійної діяльності фахівців корекційних (спеціальних) закладів освіти та обґрунтування емпіричних індикаторів її визначення.

Досягнення мети передбачало розв'язання таких *задач*:

- визначити теоретико-методологічні підходи до аналізу професійної діяльності та чинників її ефективної реалізації;
- побудувати теоретичну модель соціальної ефективності професійної діяльності фахівців корекційних закладів освіти;
- виявити співвідношення між поняттями «соціальний ефект» і «соціальна ефективність», з'ясувати змістовий зв'язок між відповідними феноменами у сфері професійної діяльності;
- з'ясувати багаторівневу структуру прояву соціальної ефективності професійної діяльності фахівців корекційних закладів освіти;
- визначити систему об'єктивних та суб'єктивних чинників підвищення соціальної ефективності професійної діяльності працівників корекційних (спеціальних) закладів освіти;
- розробити та реалізувати в межах здійсненого емпіричного дослідження методичку якісно-кількісної оцінки ефективності професійної діяльності працівників корекційних (спеціальних) закладів освіти;
- схарактеризувати актуальний стан соціальної ефективності професійної діяльності працівників корекційних закладів освіти в сучасній Україні (на прикладі Дніпропетровської області) та розробити пропозиції щодо його покращення.

Об'єкт дослідження – професійна діяльність фахівців корекційних (спеціальних) закладів освіти.

Предмет дослідження – соціальна ефективність професійної діяльності фахівців корекційних (спеціальних) закладів освіти.

Методи дослідження. Розв'язання поставлених у роботі завдань зумовило використання загальнонаукових методів дослідження. Для подальшого уточнення і збагачення понятійно-категоріального апарату і методології дослідження змісту професійної діяльності та її соціального ефекту і соціальної ефективності використовувалися такі загальнонаукові методи: аналіз, узагальнення та синтез, описовий, порівняльно-історичний, типологізації та моделювання, екстраполяції та абстрагування. Використано також логіку системного, порівняльного та структурно-функціонального аналізу для концептуалізації соціологічного виміру соціальної ефективності професійної діяльності працівників корекційних закладів освіти. Для емпіричного обґрунтування результатів застосовувались методи соціологічних досліджень: опитування (анкетне), включене спостереження і аналіз статистичної інформації.

Емпіричну базу дослідження складають результати двох соціологічних опитувань, проведених автором (Дніпропетровська область, період: вересень-грудень 2013р.): перше проведено з працівниками корекційних закладів освіти (n=330 респондентів), друге – з батьками дітей, які навчаються в корекційних (спеціальних) закладах освіти (n=437 респондентів). Вибірка комбінована, двошаблева, цілеспрямована, гніздова на першому шаблі і цілеспрямована суцільна – на другому. Здійснено випадковий відбір міст і сіл, опитуванням охоплено 4 міста області та 5 районних центрів (похибка

вибірки у дослідженнях складає 2%).

Для емпіричного аналізу також використано статистичну інформацію корекційних закладів освіти Дніпропетровської області щодо майбутнього навчального та професійного становлення випускників корекційних закладів освіти.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у вирішенні важливої наукової проблеми, а саме: концептуалізації соціологічного виміру соціальної ефективності професійної діяльності фахівців корекційних (спеціальних) закладів освіти та формуванні системи індикаторів її якісно-кількісної оцінки.

Найважливіші результати, що виносяться на захист, полягають у наступному:

вперше:

- на основі узагальнення наукового доробку щодо аналізу соціальної ефективності професійної діяльності побудовано її теоретичну модель, яка відтворює основні структурні характеристики предмета дослідження, а саме: співвідношення між метою, мотивацією професійної діяльності – та її соціально значущими результатами, тобто такими, що відповідають суспільним нормам, цінностям та очікуванням від такої діяльності, а також витратами суб'єкта діяльності на її реалізацію;

- визначено змістовий взаємозв'язок між поняттями «соціальний ефект» і «соціальна ефективність» професійної діяльності фахівців корекційних (спеціальних) закладів освіти, зокрема доведено, що останнє поняття є більш широким і позначає складний багаторівневий соціальний феномен, який виявляється у співвідношенні мети професійної діяльності та її результату, дія якого суттєво позначається на поліпшенні стану об'єкта діяльності та є пролонгованою у більш-менш віддаленій часовій перспективі; поняттям «соціальний ефект» позначається невід'ємний компонент соціальної ефективності професійної діяльності, який виявляється у співвідношенні між соціальними результатами, отриманими суб'єктом праці, та понесеними ним його соціальними витратами, і може бути як позитивним, так і негативним, мати як довготермінову, так і короткотермінову дію;

- розроблено методику якісно-кількісної оцінки соціальної ефективності професійної діяльності працівників корекційних (спеціальних) закладів освіти, зокрема запропоновано оцінювати такі її *об'єктивно-зовнішні показники*: покращення психофізичного стану і здоров'я вихованців названих закладів; відсоток випускників, які після закінчення їх працевлаштувалися або продовжили освіту; отримання ними навичок самостійного життя: зокрема уміння самостійно обслуговувати себе, встановлювати контакти, спілкуватися з людьми, наявність уміння поводити себе в сім'ї, в колективі; формування навичок навчальної і трудової діяльності тощо, та *суб'єктивно-внутрішні* показники, а саме: рівень задоволеності вихованців корекційних закладів та їхніх батьків професійною діяльністю працівників таких закладів щодо підготовки до самостійного

життя дітей з особливими потребами, зокрема до трудової діяльності; самоорієнтація вихованців на подальше навчання чи працевлаштування, створення власної сім'ї, започаткування власного бізнесу тощо;

удосконалено:

– наукове уявлення щодо рівнів соціальної ефективності професійної діяльності фахівців корекційних закладів освіти, зокрема виокремлено: *макросоціальний рівень*: результативність; значущість діяльності для суспільства в цілому; «соціальні дивіденди», які отримує суспільство від успішної соціальної адаптації вихованців корекційних закладів освіти, зокрема завдяки зменшенню витрат на державну допомогу особам з обмеженими можливостями; позитивні зміни у відносинах суспільства і дітей з особливими потребами тощо; *мезосоціальний рівень*: результативність, значущість діяльності фахівців корекційних закладів освіти для окремого регіону чи області; підвищення престижності, суспільної значущості цієї сфери професійної діяльності; формування конкурентоспроможності освітніх закладів цього типу та *мікросоціальний рівень*, а саме: задоволеність працівників корекційних закладів освіти результатами своєї діяльності; особистісна значущість такої діяльності для вихованців таких закладів та їхніх батьків, що уможливорює підвищення якості і зміну стилю їхнього життя, забезпечує нові соціально-статусні позиції у самостійному житті;

– структуру системи чинників підвищення соціальної ефективності діяльності фахівців корекційних закладів освіти, зокрема, окрім *загальних (макросоціальних) чинників* (державна політика у досліджуваній сфері; законодавче забезпечення діяльності корекційних закладів освіти; зміна ставлення суспільства до дітей з особливими потребами; подальша диференціація і розширення діючої мережі спеціальних закладів освіти; матеріально-технічне та фінансове забезпечення діяльності корекційних закладів; підвищення якості підготовки фахівців для спеціальної освіти), а також *спеціальних чинників* (рівень освіти; професійні компетенції, зокрема спеціальні педагогічні та психологічні знання, вміння та навички, необхідні для роботи в освітніх закладах), виокремлено *специфічні чинники* соціальної ефективності, а саме: умови, за яких відбувається професійна діяльність (організація праці та особливості середовища корекційних навчальних закладів; морально-психологічний клімат у них; забезпечення спеціальною матеріально-технічною базою, навчально-методичною літературою, сучасними інформаційно-комунікативними технологіями, засобами індивідуальної корекції для дітей тощо).

дістало подальшого розвитку:

– визначення рівня соціальної ефективності професійної діяльності працівників корекційних закладів освіти в сучасній Україні, зокрема на прикладі Дніпропетровської області доведено, що діяльність таких закладів не повною мірою відповідає вимогам європейських та національних стандартів щодо підготовки дітей з особливими освітніми потребами до самостійного життя, зокрема: недостатньо розгалуженою є мережа

навчально-виховних (корекційних) закладів освіти; недостатнім є рівень забезпечення їх кваліфікованими кадрами; не створено належним чином спеціальних умов, необхідних для розвитку особистості дитини з максимальним використанням її потенційних можливостей, недостатньо забезпечено корекційні заклади освіти стандартною та спеціальною навчально-методичною літературою та посібниками, засобами адаптивного технічного навчання та індивідуальної корекції, комп'ютерною технікою; не здійснюється достатньої державної та суспільної мотивації працівників цих закладів, а також потребує якісного удосконалення соціально-педагогічний супровід та допомога батькам у вихованні дітей з особливими потребами;

– характеристика співвідношення об'єктивних та суб'єктивних показників соціальної ефективності діяльності фахівців корекційних (спеціальних) закладів освіти, зокрема доведено, що високі об'єктивні показники цієї діяльності можуть супроводжуватися низькими суб'єктивними показниками і навпаки, що зумовлюється рівнем очікувань батьків вихованців корекційних закладів від діяльності їхніх фахівців.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що висновки й рекомендації, які сформульовано здобувачем, можуть бути використані для розвитку спеціальних соціологічних теорій, а саме: соціології освіти, соціології молоді, соціології праці, соціології управління, а також фахівцями корекційних закладів освіти для підвищення рівня соціальної ефективності своєї професійної діяльності та органами місцевого самоврядування влади для удосконалення державних програм щодо підтримки дітей з особливими потребами.

Розроблену методику формування соціальної ефективності професійної діяльності впроваджено в комунальному закладі «Навчально-реабілітаційний центр» Криворізької міської ради Дніпропетровської області, комунальному закладі освіти «Криворізький спеціалізований багатoproфільний навчально-реабілітаційний центр № 1» Дніпропетровської обласної ради, комунальному закладі освіти «Криворізький спеціалізований багатoproфільний навчально-реабілітаційний центр «Натхнення»» Дніпропетровської обласної ради.

Теоретичні положення, рекомендації дисертації та методичні розробки використовуються в навчальному процесі Криворізького педагогічного інституту ДВНЗ «КНУ» при викладанні дисциплін: «Соціологія девіантної поведінки», «Соціологія освіти», «Методи і методологія проведення соціологічних досліджень», «Основи дефектології та логопедії», «Корекційна педагогіка», «Інклюзивна освіта».

Одержані результати також можуть бути використані фахівцями інших корекційних закладів освіти, галузевими науковими організаціями, науковими секторами вищих навчальних закладів, органами місцевої влади при дослідженні соціальної ефективності професійної діяльності відповідних категорій працівників.

Особистий внесок здобувача. Дисертація є самостійно виконаною науковою роботою, в якій розроблено концептуальні засади соціологічного

аналізу та виміру соціальної ефективності професійної діяльності фахівців корекційних (спеціальних) закладів освіти та систему індикаторів її якісно-кількісної оцінки. Наукові результати і висновки, що містяться в дисертації, отримані автором особисто.

Апробація результатів дисертації. Основні теоретичні положення дисертації та результати дослідження доповідалися та обговорювалися на 9 міжнародних та всеукраїнських науково-практичних конференціях: ІХ Міжнародна конференція «Стратегія качества в промышленности и образовании» (м. Варна, Болгарія, 2013 р.); Міжнародна науково-практична конференція «Сталий розвиток промисловості та суспільства» (м. Кривий Ріг, 2013 р.); ІІ Конгрес соціологічної асоціації України «Соціологія та суспільство: взаємодія в умовах кризи» (м. Харків, 2013 р.); Х Міжнародна наукова конференція «Сучасні суспільні проблеми у вимірі соціології управління» (м. Донецьк, 2014 р.); Всеукраїнська науково-практична конференція «Людина і суспільство: економічний та соціокультурний розвиток» (м. Рівне, 2014 р.); Міжнародна науково-практична конференція «Сучасні проблеми світового співтовариства та роль суспільних наук у забезпеченні його розвитку» (м. Одеса, 2014р.); ХVІ Міжнародна науково-практична конференція «Экономика, социология и право: новые вызовы и перспективы» (м. Москва, 2014 р.); Міжнародна науково-практична конференція «Інформаційне суспільство і природа» (м. Кривий Ріг, 2014 р.); Міжнародна науково-практична конференція «Суспільні науки: історія, сучасність, майбутнє» (м. Київ, 2014 р.); International Scientific and Professional Conference Problems of humanities and socio – economic sciences (Budapest, 2014 р.); ІІ Міжнародна науково-практична конференція «Політологія, філософія, соціологія: контури міждисциплінарного перетину» (м. Одеса, 2014 р.).

Публікації. Основні положення та результати дисертаційного дослідження відображено у 18 працях, із яких 8 статей у наукових фахових виданнях України з соціологічних наук, 2 статті в іноземних виданнях, 8 – матеріали всеукраїнських та міжнародних науково-практичних конференцій.

Структура дисертаційної роботи. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, що містять 9 підрозділів, висновків, списку використаних джерел та 3 додатків. Текст дисертації містить 15 таблиць, 16 рисунків.

Загальний обсяг роботи – 205 сторінок; основний текст – 181 сторінка. Список використаних джерел становить 212 найменувань, із яких 36 електронних.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми, представлено ступінь її розробленості; сформульовано наукову проблему, об'єкт, предмет, мету і завдання дослідження; визначено його теоретичну й емпіричну базу; викладено основні положення наукової новизни; визначено її практичне

значення; подано відомості про апробацію результатів; наведено дані про публікації автора, структуру та обсяг дисертаційного дослідження.

У розділі 1 «Теоретико-методологічні засади дослідження соціальної ефективності професійної діяльності» здійснено аналіз наукових підходів до розуміння професійної діяльності як суспільного явища та соціально-трудового процесу; визначено чинники її ефективної реалізації та здійснено їх класифікацію за різними критеріями, а також з'ясовано зміст і побудовано теоретичну модель соціальної ефективності професійної діяльності фахівців корекційних закладів освіти.

Підрозділ 1.1 *«Професійна діяльність як суспільне явище і соціально-трудова процес: аналітичне осмислення наукових підходів»* присвячено аналітичному осмисленню наукових поглядів на зміст категорії «професіоналізм», що дозволило виділити чотири основні підходи до його розуміння: *соціально-трудова*, що акцентує увагу на діяльності та результатах праці (Марков О. С., Маркова А. К., Ковшова Ю. М., Войтик В. В.); *соціально-особистісний*, що враховує поведінку особистості в конкретних умовах професійної діяльності (Буткевич В. В., Самойлова Н. І.); *соціально-психологічний*, що досліджує вплив психологічних чинників поведінки особистості на діяльність професіонала (Нелюбов С. О., Рогов Є. І.) та *соціально-управлінський*, що визначає місце індивіда-професіонала в ієрархії управління залежно від рівня набутих знань, умінь, навичок (Кузьмін Н. В.). На основі узагальнення наведених наукових підходів уточнено розуміння професіоналізму як *соціально-економічної* та *соціально-психологічної* категорії.

У процесі дослідження виявлено, що професіоналізм є комплексним явищем, яке виступає одночасно і соціальним процесом, і якісною характеристикою особистості, і чинником та індикатором ефективності трудової діяльності.

В контексті такого розуміння професіоналізму, а також узагальнення наукових ідей щодо визначення терміна «професійна діяльність» уточнено її пояснення як складової соціально-економічного процесу розвитку суспільства, завершальним елементом якого є отримання кінцевого суспільно необхідного продукту – успішного результату праці для підвищення соціального добробуту населення, зокрема людей з особливими потребами.

Доведено, що будь-яка професійна діяльність, з одного боку, може розглядатися під суспільним кутом зору, оскільки вона проявляється у формуванні суспільного поділу праці та необхідності перекладання окремих видів діяльності на професіоналів, а з іншого – під соціально-індивідуальним, так як утілюється та реалізується завдяки особистісним якостям суб'єктів праці. На основі цього запропоновано розглядати професійну діяльність як *сукупність* чотирьох основних складових: *соціальної*, тобто пристосування індивіда до середовища професійної діяльності; *психологічної*, яка виявляється у становленні професійної самосвідомості індивіда, розвитку особистісних психологічних якостей працівника, які забезпечують

ефективність професійної діяльності; *економічної*, а саме матеріально-речовому втіленні результатів праці і отриманні винагороди та *суспільної*, що полягає у підвищенні добробуту суспільства.

У підрозділі 1.2 «*Чинники удосконалення професійної діяльності: визначення та їх класифікація*» в результаті наукового доробку систематизовано різноманітні чинники професійної діяльності за такими критеріями: а) *вплив* на професійну діяльність працівника або трудового колективу (об'єктивні та суб'єктивні чинники); б) *зміни*, що відбуваються у професійній діяльності фахівців (внутрішні, зовнішні та змішані поряд із психологічними, соціологічними та економічними); в) *сфера реалізації* професійного потенціалу працівників (загальні, спеціальні та специфічні).

Відсутність у науковій літературі ранжування цих чинників за значущістю їх впливу на ефективність професійної діяльності та детермінацією трудової поведінки дозволила побудувати їхню *ієрархію* за наступними рівнями: фізіологічно-економічний, психологічно-екзистенціальний, соціально-економічний, пізнавально-економічний та самореалізаційний.

У підрозділі 1.3 «*Соціальна ефективність як суспільно значущий результат професійної діяльності*» доведено, що традиційне уявлення про ефективність професійної діяльності як економічну категорію поступово втрачає свою актуальність і заміщується іншим науковим розумінням, заснованим на міждисциплінарному підході, зокрема на соціологічних, економічних та психологічних концепціях. Визначено, що без урахування соціальної складової ефективності професійної діяльності її оцінка призводить до однобоких результатів (здебільшого економічного характеру), які в окремих випадках можуть суперечити суспільним інтересам.

З огляду на основні характеристики та сутнісні аспекти, яким приділяють увагу науковці при розгляді соціальної ефективності професійної діяльності, а також, керуючись авторською науковою позицією, побудовано її *теоретичну модель*, яка відтворює основні структурні характеристики предмета дослідження, а саме: співвідношення між метою, мотивацією професійної діяльності та її соціально значущими результатами, тобто такими, що відповідають суспільним нормам, цінностям та очікуванням від цієї діяльності, а також витратами суб'єкта діяльності на її реалізацію.

У розділі 2 «Соціологічний аспект професійної діяльності фахівців корекційних закладів освіти України» охарактеризовано систему спеціальної, зокрема корекційної освіти, як соціальної сфери реалізації професійно-трудоного потенціалу фахівців корекційних (спеціальних) закладів освіти, розроблено концептуальні підходи щодо рівнів соціальної ефективності їхньої професійної діяльності та подано *методику якісно-кількісної її оцінки*, а також виявлено співвідношення між поняттями «соціальний ефект» і «соціальна ефективність», з'ясовано змістовий зв'язок між відповідними феноменами у сфері професійної діяльності.

У підрозділі 2.1 «*Корекційні заклади освіти як соціальна сфера*

реалізації професійно-трудового потенціалу працівників» досліджено нормативно-правову базу здійснення спеціальної освіти в Україні, а також проаналізовано наукові праці з даної проблеми. Виявлено, що спеціальна освіта, окрім корекційно-розвиткового, носить *соціальний* та *суспільний* характер. При цьому корекційно-розвиткову роботу відповідних закладів запропоновано розглядати як планомірний і цілеспрямований вплив на свідомість і поведінку дитини з метою формування відповідних установок, понять, принципів, ціннісних орієнтацій, що забезпечують необхідні умови для її розвитку, підготовки до суспільного життя і трудової діяльності.

На основі систематизації наукових поглядів на корекційну освіту уточнено її соціологічне розуміння не тільки як системи спеціальних та специфічних психолого-педагогічних та лікувальних методів і заходів, що спрямовані на подолання та послаблення у дітей з особливими потребами недоліків психофізичного розвитку, але й як соціальної сфери реалізації професійного потенціалу фахівців, зміст якого спрямовується на вирішення питань соціалізації й інтеграції в суспільство вихованців корекційних закладів освіти. Визначено систему, зміст і стандарти спеціальної освіти.

Для більш повного розуміння сутності змісту професійної діяльності працівників корекційних закладів освіти та уявлення про її соціальну ефективність з'ясовано проблематику трудового та професійного потенціалу. Виявлено, що пояснення змісту професійної діяльності працівників корекційних закладів освіти не можливе без застосування професійного потенціалу, який, на відміну від трудового, виявляє характеристики потенційних можливостей працівника не тільки на конкретному робочому місці, але й у певних (складних, специфічних) виробничих умовах, в яких реалізуються індивідуальні, особистісні професійні якості.

З'ясовано, що трудовий потенціал хоча і пов'язує з поняттям «продуктивність», а професійний – з поняттями «компетентність» та «професіоналізм», що втілюється в кінцевому результаті професійної діяльності конкретної особистості або групи в певних трудових умовах, однак саме професійний потенціал на відміну від трудового розширює можливості для з'ясування змісту соціальної ефективності професійної діяльності працівників корекційних закладів освіти.

У роботі автором пропонується розглядати професійний потенціал працівників як інтегральну єдність соціальних, економічних, психолого-виховних та освітньо-розвиткових підсистем професійної діяльності фахівців корекційних закладів освіти, що спрямована на ефективне використання наявних особистісних ресурсів, результатом чого є соціальна адаптація та соціалізація їхніх вихованців – дітей з особливими потребами.

У підрозділі 2.2 *«Концептуалізація соціальної ефективності професійної діяльності фахівців корекційних закладів освіти»* обґрунтовано концептуальні засади соціологічного аналізу та виміру соціальної ефективності професійної діяльності фахівців корекційних закладів освіти. На основі наукових соціологічних концепцій (Т. Парсонса, Ч. Кулі,

Дж. Міда), наукових ідей О. М. Леонтьєва, С. Л. Рубінштейна визначено, що в сучасних умовах діти з особливими потребами виступають переважно як об'єкти впливу з боку працівників корекційних закладів освіти, і обґрунтовано необхідність переходу від суб'єктно-об'єктних відносин до *суб'єктно-суб'єктних*, які значно підвищують показники соціальної суб'єктності, зокрема, це психологічна готовність індивіда до самостійної діяльності, його теоретична і практична підготовленість до неї, відповідальність за результати, соціальна активність тощо.

З огляду на специфіку професійної діяльності працівників корекційних закладів освіти (а саме суспільний характер результатів їх праці), запропоновано розуміти її соціальну ефективність як кількісно-якісне співвідношення мотиваційних чинників праці фахівців з понесеними ними соціальними витратами та отриманими соціальними результатами, що визначають зміст, характер, напрямок та перспективи такої діяльності, дозволяють отримувати соціально значимий ефект як для самого працівника, так і для суб'єкта, на якого ця діяльність спрямована

У підрозділі 2.3 *«Соціальний ефект професійної діяльності як невід'ємний компонент соціальної ефективності»*, ґрунтуючись на традиційному розумінні соціального ефекту як різниці між соціальними результатами і соціальними витратами, здійснено спробу формалізації такого ефекту виключно для працівників корекційних закладів освіти. На основі визначених та уточнених індикаторів і чинників професійної діяльності, сформовано методика визначення соціальних результатів і соціальних витрат. Як соціальні результати, так і соціальні витрати поділено на основні чотири групи: *суб'єктивно-внутрішні і об'єктивно-зовнішні*, як для працівника так і для вихованця. Це пояснюється тим, що соціальний ефект від професійної діяльності працівника корекційних закладів освіти настає не тільки для нього самого, а в першу чергу спрямовується на покращення соціальної адаптації його підлеглого – вихованця корекційних закладів освіти. Крім того, наявність суб'єктивно-внутрішнього соціального ефекту обумовлюється взаємовідносинами всередині таких закладів освіти, як специфічного соціуму, а об'єктивно-зовнішнього – у взаємодії працівника і вихованця із зовнішнім соціальним середовищем.

Окрім чотирьох основних груп соціальних результатів і витрат було з'ясовано, що окремий вид соціального ефекту становить ефект соціально-корисної взаємодії працівника і вихованця.

На основі цього було ідентифіковано п'ять основних груп чинників та індикаторів професійної діяльності працівників КЗО, що формують відповідно п'ять типів соціального ефекту: суб'єктивно-внутрішній ефект, об'єктивно-зовнішній ефект для працівника і вихованця та ефект від їх взаємодії. В дисертації було розроблено *методику розрахунку соціального ефекту професійної діяльності*, використання якої у діяльності корекційних закладів освіти може значно підвищити соціальну ефективність та обумовити мотивацію діяльності їх працівників.

У запропонованій методиці величина такого ефекту оцінюється завдяки бально-ранговому рівню важливості і наявності кожного з чинників та індикаторів професійної діяльності працівників.

У розділі 3 «Індикатори та чинники соціальної ефективності професійної діяльності фахівців корекційних закладів освіти України» систематизовано об'єктивні і суб'єктивні чинники та індикатори соціальної ефективності професійної діяльності працівників корекційних закладів освіти; схарактеризовано актуальний стан соціальної ефективності професійної діяльності фахівців корекційних закладів освіти Дніпропетровської області та наведено пілотний розрахунок оцінки діяльності одного з них на основі розробленої автором методики кількісно-якісної оцінки соціальної ефективності, а також представлено пропозиції щодо підвищення рівня соціальної ефективності професійної діяльності працівників таких закладів освіти.

У підрозділі 3.1 «Система чинників та індикаторів соціальної ефективності професійної діяльності працівників корекційних закладів освіти» охарактеризовано структуру системи чинників підвищення соціальної ефективності діяльності фахівців корекційних закладів освіти, зокрема окрім загальних (макросоціальних) (державна політика у досліджуваній сфері; законодавче забезпечення діяльності корекційних закладів освіти; зміна ставлення суспільства до дітей з особливими потребами), виокремлено спеціальні чинники (рівень освіти; професійні компетенції, зокрема спеціальні педагогічні та психологічні знання, вміння та навички, необхідні для роботи в освітніх закладах), а також специфічні чинники соціальної ефективності, а саме: умови, за яких відбувається професійна діяльність. Проведено анкетне опитування працівників та батьків вихованців корекційних закладів освіти Дніпропетровської області щодо оцінки рівнів соціальної ефективності професійної діяльності фахівців таких закладів, а саме: *макросоціального рівня*: результативність; значущість діяльності для суспільства в цілому; «соціальні дивіденди», які отримує суспільство від успішної соціальної адаптації вихованців корекційних закладів освіти тощо; *мезосоціального рівня*: результативність, значущість діяльності фахівців корекційних закладів освіти для окремого регіону чи області; підвищення престижності, суспільної значущості цієї сфери професійної діяльності та *мікросоціального рівня*, а саме: задоволеність працівників корекційних закладів освіти результатами своєї діяльності; особистісна значущість діяльності працівників корекційних закладів освіти для вихованців таких закладів та їхніх батьків тощо.

Підрозділ 3.2 «Методика кількісно-якісної оцінки соціальної ефективності професійної діяльності у сфері спеціальної освіти» присвячено аналізу професійної діяльності працівників корекційних (спеціальних) закладів освіти Дніпропетровської області за результатами проведеного опитування фахівців та батьків вихованців цих закладів, включеного спостереження та аналізу статистичних документів корекційних

закладів освіти. Оцінка одержаних результатів показала, що більшість респондентів (59%) вважають, що соціально-психологічні чинники домінують над економічними (41% респондентів) у підвищенні рівня соціальної ефективності професійної діяльності.

Виявлено співвідношення об'єктивних та суб'єктивних показників соціальної ефективності діяльності працівників корекційних (спеціальних) закладів освіти і доведено, що високі об'єктивні показники цієї діяльності не завжди відповідають рівням очікувань батьків вихованців таких закладів, і навпаки, високі суб'єктивні досягнення особистості значно перевищують загальні результати від діяльності фахівців цих закладів.

Показники оцінки соціальної ефективності на мікросоціальному і мезосоціальному рівні майже однакові (61% та 53% відповідно), а на макрорівні складають лише 51%. Це свідчить про те, що значущість соціальної ефективності діяльності фахівців заданого освітнього сегмента, на думку респондентів, більш важлива для суспільства в цілому та для конкретного регіону, ніж для окремого корекційного закладу освіти.

У підрозділі 3.3. *«Шляхи підвищення соціальної ефективності праці фахівців корекційних закладів освіти України»* на основі аналізу діяльності працівників корекційних (спеціальних) закладів освіти Дніпропетровської області з'ясовано, що її результати не повною мірою відповідають вимогам європейських та національних стандартів щодо підготовки дітей з особливими освітніми потребами до самостійного життя, успішної їх соціалізації та інтеграції в суспільство; недостатньо розгалуженою є мережа навчально-виховних (корекційних) закладів освіти; недостатнім є рівень забезпечення їх кваліфікованими кадрами; не створено належним чином спеціальних умов, необхідних для розвитку особистості дитини з максимальним використанням її потенційних можливостей тощо. При цьому встановлено, що середній відсоток респондентів, які не відчували покращення в рівні соціалізації та соціальної адаптації своїх дітей, нижче середнього і становить близько половини всіх опитаних батьків (43%).

З метою підвищення рівня соціальної ефективності професійної діяльності працівників корекційних закладів освіти розроблено комплекс відповідних заходів, які доцільно запровадити для підвищення її показників, а саме:

- формування багаторівневої системи професійної перепідготовки та підвищення кваліфікації, майстерності і професіоналізму працівників корекційних закладів освіти через формування багаторівневої системи професійної перепідготовки та підвищення кваліфікації, упровадження в роботі нарад та круглих столів, семінарів (вебінарів), тренінгів, конференцій та інших способів обміну передовим досвідом; ефективна організація робочого місця працівника;

- розширення бази техніко-технологічного оснащення класних кімнат,

особливо мультимедійною апаратурою; покращення якості надання реабілітаційних послуг в частині можливого збільшення обсягу індивідуальної педагогічної роботи на відповідні заняття; збільшення кількості та покращення якості занять фізичною культурою та трудовою діяльністю за рахунок більш вираженого індивідуального підходу до можливостей кожної дитини; створення умов для більш якісної професійної підготовки дітей з метою забезпечення їх майбутнього працевлаштування;

- подальше широке запровадження інклюзивного навчання як сприятливого середовища для соціалізації та соціальної адаптації дітей з особливими потребами;

- активізація участі батьків у роботі корекційних закладів освіти на основі створення сімейно-педагогічних комплексів; постійний соціологічний моніторинг побажань і запитів батьків щодо організації навчально-виховного та корекційно-розвиткового процесів спеціальної освіти.

ВИСНОВКИ

У дисертації наведені основні положення авторського підходу до концептуалізації соціальної ефективності професійної діяльності фахівців корекційних (спеціальних) закладів освіти та обґрунтовано емпіричні індикатори її якісно-кількісної оцінки.

Результати, отримані автором дослідження, дають підстави сформулювати ключові положення дисертації у вигляді таких висновків.

Визначено теоретико-методологічні підходи до аналізу професійної діяльності, а саме: розуміння змісту професійної діяльності як у контексті суспільних відносин, так і конкретно соціально-трудова. При цьому в обох випадках варто застосовувати міждисциплінарні підходи до її розгляду в межах таких наук, як: соціологія, психологія, філософія, економіка, право та ін. Уточнено, що з філософської позиції діяльність розглядається як спосіб існування людини, що пов'язаний із цілеспрямованими змінами зовнішнього світу; з психологічної – як процес взаємодії суб'єкта з оточуючим світом, в якому виникає психічне відображення реальності та відбувається опередмечування і розвиток самого суб'єкта, його втілення в об'єктах перетворення реального світу; з соціологічної – як соціальна дія, що реалізується у взаємодії з іншими людьми з метою перетворення соціальної дійсності; з економічної – як спосіб взаємодії людини з навколишнім світом з метою продукування засобів для задоволення потреб суспільства.

Доведено, що будь-яка професійна діяльність має двоякий характер: з одного боку, суспільний, оскільки проявляється в існуванні суспільного поділу праці і необхідності перекладання окремих видів діяльності на професіоналів, з іншого – соціально-індивідуальний, що виявляється у реалізації суб'єктом праці своїх особистісних здібностей чи якостей. На основі цього запропоновано розглядати професійну діяльність як *сукупність чотирьох основних складових*: соціальної (пристосування індивіда до

середовища професійної діяльності); психологічної (становлення професійної самосвідомості суб'єкта праці та стосунків із зовнішнім світом); економічної (матеріально-речове втілення результатів праці й отримання винагороди) та суспільної (підвищення добробуту суспільства).

Доведено положення, що «професіоналізм» є невід'ємним компонентом професійної діяльності, у розумінні якого існують такі наукові підходи: *соціально-трудоий*, що акцентує увагу на діяльності та результатах праці; *соціально-особистісний*, що враховує поведінку особистості в конкретних умовах; *соціально-психологічний*, що розкриває вплив психологічних чинників на професійну діяльність особистості, та *соціально-управлінський*, що виявляє місце індивіда-професіонала в ієрархії управління, залежно від рівня набутих та реалізованих ним знань, умінь, навичок. На основі переосмислення наведених наукових підходів уточнено розуміння професіоналізму і як соціально-економічної та соціально-психологічної категорії, і як процесу, і як якісного стану особистості, як чинника ефективності трудової діяльності.

Побудовано теоретичну модель соціальної ефективності професійної діяльності, яка ґрунтується на соціологічних, економічних та психологічних теоріях: розподілу праці Е. Дюркгейма, соціальної і раціональної дії М. Вебера, продуктивної праці К. Маркса, теорії ієрархії потреб А. Маслоу, соціального добробуту А. Пігу, соціальної дії П. Сорокіна, теорії діяльності С. Л. Рубінштейна та О. М. Леонтьєва, структурно-функціональному підході Т. Парсонса, соціальному обміні Дж. Хоманса, збагачення праці Ф. Херцберга, М. У. Майнера та ін. Запропоновано її розуміння як співвідношення між метою, мотивацією професійної діяльності та її соціально значущими результатами, тобто такими, що відповідають суспільним нормам, цінностям та очікуванням від цієї діяльності, а також витратами суб'єкта діяльності на її реалізацію.

Визначено змістовий взаємозв'язок між поняттями «соціальний ефект» і «соціальна ефективність» професійної діяльності, зокрема доведено, що останнє поняття є більш широким і позначає складний багаторівневий соціальний феномен, який виявляється у співвідношенні мети професійної діяльності та її результату, дія якого суттєво позначається на поліпшенні стану об'єкта діяльності та є пролонгованою у більш-менш віддаленій часовій перспективі; поняттям «соціальний ефект» позначається невід'ємний компонент соціальної ефективності професійної діяльності, який виявляється у співвідношенні між соціальними результатами, отриманими суб'єктом праці, та понесеними ним соціальними витратами.

Доведено, що поняття «професійний потенціал» на відміну від трудового глибше розкриває зміст професійної діяльності з позиції професіоналізму та компетентності конкретної особистості або групи осіб в заданих трудових умовах. Соціальний ефект ідентифіковано як благо для суспільства у зв'язку з можливостями дітей з особливими потребами відчувати себе повноцінними особами суспільства (якісна соціальна

адаптація). У такому контексті запропоновано розглядати соціальну ефективність професійної діяльності працівників корекційних закладів освіти, з одного боку, як еквівалент успішності соціальної адаптації дітей з особливими освітніми потребами, а з іншого – як дивіденди, які отримує суспільство від інтеграції їх у суспільстві.

З'ясовано характеристику рівнів соціальної ефективності професійної діяльності фахівців корекційних закладів освіти, зокрема виокремлено: *макросоціальний рівень*: результативність; значущість діяльності для суспільства в цілому; «соціальні дивіденди», які отримує суспільство від успішної соціальної адаптації вихованців корекційних закладів освіти, зокрема завдяки зменшенню витрат на державну допомогу особам з обмеженими можливостями; позитивні зміни у відносинах суспільства і дітей з особливими потребами тощо; *мезосоціальний рівень*: результативність, значущість діяльності фахівців корекційних закладів освіти для окремого регіону чи області; підвищення престижності, суспільної значущості цієї сфери професійної діяльності; формування конкурентоспроможності освітніх закладів такого типу та *мікросоціальний рівень*, а саме: задоволеність працівників корекційних закладів освіти результатами своєї діяльності; особистісна значущість діяльності працівників корекційних закладів освіти для вихованців цих закладів та їхніх батьків, що уможливорює підвищення якості і зміну стилю їхнього життя, забезпечує нові соціально-статусні позиції в самостійному житті дітей з особливими потребами;

Визначено структуру системи чинників підвищення соціальної ефективності діяльності фахівців корекційних закладів освіти, зокрема окрім *загальних (макросоціальних) чинників* (загальнодержавна концепція спеціальної освіти; законодавче забезпечення діяльності корекційних закладів освіти; зміна ставлення суспільства до дітей з особливими потребами і таких дітей до суспільства), а також *спеціальних чинників* (рівень освіти; професійний потенціал та спеціальні компетенції, необхідні для роботи в освітніх закладах), виокремлено *специфічні чинники* соціальної ефективності, а саме: умови, за яких відбувається професійна діяльність в означених освітніх закладах. Через відсутність у науковій літературі рангової класифікації чинників соціальної ефективності професійної діяльності, які складають ядро детермінації трудової поведінки, побудовано *ієрархію чинників професійної діяльності*: фізіологічно-економічні, психологічно-екзистенціальні, соціально-економічні, пізнавально-економічні та самореалізаційні чинники.

Розроблено та реалізовано в межах здійсненого емпіричного дослідження методикау якісно-кількісної оцінки ефективності професійної діяльності фахівців корекційних (спеціальних) закладів освіти. Визначено систему індикаторів її оцінювання як сукупність *об'єктивно-зовнішніх показників*: покращення психофізичного стану і здоров'я вихованців цих закладів; працевлаштування випускників після закінчення навчання; розвиток комунікативних здібностей; успішна адаптація в новому життєвому

середовищі тощо, а також *суб'єктивно-внутрішні* показники, а саме: рівень задоволеності вихованців корекційних закладів та їхніх батьків професійною діяльністю працівників цих закладів щодо підготовки до самостійного життя дітей з особливими потребами, зокрема до трудової діяльності; самоорієнтація вихованців на подальше навчання чи працевлаштування, створення власної сім'ї, започаткування власного бізнесу тощо.

СПИСОК ПРАЦЬ, ОПУБЛІКОВАНИХ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Коломoeць Т. Г. Криза трудової мотивації в сучасному суспільстві та шляхи її подолання / Н. О. Шура, Т. Г. Коломoeць // Вісник Академії праці та соціальних відносин Федерації профспілок України. – 2013. – № 4. – С. 16–20.
2. Коломoeць Т. Г. Соціальна сфера реалізації професійного потенціалу працівників корекційних закладів освіти / Т. Г. Коломoeць // Соціальні технології: актуальні проблеми теорії і практики. – Запоріжжя : Класичний приватний університет, 2013. – Вип. 58. – С. 86–94.
3. Коломoeць Т. Г. Сучасна оцінка та напрямки підвищення соціальної ефективності професійної діяльності працівників корекційних закладів освіти / Т. Г. Коломoeць // Грани. – 2014. – № 10 (114). – С. 68–73.
4. Коломoeць Т. Г. Теоретична сутність професійної діяльності та професіоналізму: наукові суперечності / Т. Г. Коломoeць // Соціальна психологія. – 2013. – № 5–6. – С. 5–17.
5. Коломoeць Т. Г. Формування системи спеціальної освіти для дітей з особливими потребами: соціологічний аспект / Т. Г. Коломoeць // Нова парадигма. – 2014. – № 123. – С. 195–205.
6. Коломoeць Т. Г. Професійна діяльність та чинники, що зумовлюють її в сучасних умовах / Т. Г. Коломoeць // Соціально-трудова відносина: теорія та практика : зб. наук. праць / [наук. ред. А. М. Колот [та ін.]]. – Київ : ДВНЗ «Київський національний університет імені Вадима Гетьмана», 2014. – Вип. 2 (8). – С. 202–207.
7. Коломoeць Т. Г. Соціальна ефективність професійної діяльності в контексті класичної та сучасної наукової думки / А. С. Лобанова, Т. Г. Коломoeць // Сучасні суспільні проблеми у вимірі соціології управління : зб. наук. праць / [гол. ред. О. Поважний]. – Донецьк : ДонДУ, 2014. – Т. XV, вип. 281. – С. 291–300.
8. Коломoeць Т. Г. Інформаційне та методичне забезпечення визначення соціального ефекту професійної діяльності працівників корекційних закладів освіти / Т. Г. Коломoeць // Спеціальні технології: актуальні проблеми теорії та практики : зб. наук. праць / [наук. ред. Д. Ядранський [та ін.]]. – Запоріжжя : Класичний приватний університет, 2014. – Вип. 61. – С. 113–118.
9. Коломoeць Т. Г. Соціальний аспект професійної діяльності педагогів при роботі з дітьми з обмеженими

возможностями / Т. Г. Коломеец // Экономика, социология и право. – М. : Спецкнига, 2014. – № 1. – С. 128–129.

10. Коломеец Т. Г. Шляхи підвищення соціальної ефективності праці фахівців корекційних закладів освіти України / Т. Г. Коломеец // Science and education a new dimension: Society for cultural and scientific progress in central and eastern Europe. – Humanities and Social Sciences. – II(6). – Budapest, 2014. – issue: 36. – P. 58–63.

11. Коломеец Т. Г. До питання оцінки соціальної ефективності професійної діяльності працівника / Т. Г. Коломеец // Політологія, філософія, соціологія: контури міждисциплінарного перетину : матер. II Міжнародної конференції, 10 -11 жовтня 2014 р. – Одеса, 2014. – С. 29–31.

12. Коломеец Т. Г. Сучасні проблеми молодіжного ринку праці в Україні / Т. Г. Коломеец // Сталий розвиток промисловості та суспільства : матер. Міжнародної науково-практичної конференції, 22 – 25 травня 2013: у 2 т. – Кривий Ріг, 2013. – Т. 2. – С. 125–127.

13. Коломеец Т. Г. Сучасний погляд на трактування феномену соціальної ефективності професійної діяльності / Т. Г. Коломеец // Сучасні проблеми світового співтовариства та роль суспільних наук у забезпеченні його розвитку. 11–12 квітня 2014 р. – Одеса : Причорноморський центр досліджень проблем суспільства, 2014. – С. 69–72.

14. Коломеец Т. Г. Корекційні заклади освіти як сфера соціалізації дітей з особливими потребами [Електронний ресурс] / Т. Г. Коломеец // Людина і суспільство: економічний та соціокультурний розвиток : матер. Всеукраїнської науково-практичної конференції, 20-21 березня 2014 р. – Рівне : Рівненський інститут Університету «Україна», 2014. – Режим доступу: http://univerua.rv.ua/naukova_robota/volynski_naukovi_studii/nv1_2_2014.php

15. Коломеец Т. Г. Нормативне забезпечення майбутньої соціалізації та соціальної адаптації вихованців корекційних закладів освіти / Т. Г. Коломеец // Суспільні науки, історія, сучасність і майбутнє : матер. Міжнародної науково-практичної конференції, 5-6 вересня 2014 р. – Київ. : Київська наукова суспільнознавча організація, 2014. – С. 48–51.

16. Коломеец Т. Г. Особливості професійної діяльності в сучасних умовах розвитку суспільства / Т. Г. Коломеец // Стратегія качества в промышленности и образовании : матер. IX Международной конференции, 31 травня – 7 липня 2013 р. ; у 3 т. – Варна : Фортуна, 2013. – Т. 3. – С. 330–332.

17. Коломеец Т. Г. Шляхи підвищення соціальної ефективності праці фахівців корекційних закладів освіти України / Т. Г. Коломеец // International Scientific and Professional Conference Problems of humanities and socio-economic sciences, 15 листопада 2014 р. – Budapest : Society for cultural and scientific progress in central and eastern Europe, 2014. – Режим доступу: <http://scaspee.com/6/post/2013/09/modern-science-tendencies-of-evelopment.html>

18. Коломеец Т. Г. До питання оцінки соціальної ефективності професійної діяльності працівника / Т. Г. Коломеец // Політологія,

філософія, соціологія: контури міждисциплінарного перетину : матер. II Міжнародної науково-практичної конференції, 10-11 жовтня 2014 р. – Одеса : Національний університет «Одеська юридична академія», 2014. – С. 29–30.

АНОТАЦІЯ

Коломоєць Т.Г. Соціальна ефективність професійної діяльності фахівців корекційних закладів освіти України (на прикладі Дніпропетровської області). – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата соціологічних наук за спеціальністю 22.00.04 – спеціальні і галузеві соціології. – Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна МОН України, Харків, 2015.

У дисертаційному дослідженні розв’язано актуальну наукову проблему, що полягає у розробці концептуальних засад соціального аналізу та виміру соціальної ефективності професійної діяльності працівників корекційних закладів освіти, а також обґрунтуванні чинників та індикаторів, що уможливають її кількісно-якісне оцінювання з метою її підвищення.

Уточнено зміст професійної діяльності, професіоналізму, ефективності та соціальної ефективності професійної діяльності, а також чинників, що на неї впливають. Побудовано ієрархію чинників професійної діяльності. Уточнено місію діяльності корекційних закладів освіти не тільки як системи спеціальних, соціокультурних, психолого-педагогічних та лікувальних методів і заходів психофізичної корекції дітей з особливими освітніми потребами, але і як соціальної сфери реалізації професійно-трудового потенціалу педагогічних працівників, кінцевим соціальним ефектом якого є формування у вихованців здатності до самооцінки своїх можливостей та успішної соціалізації в суспільстві.

Побудовано теоретичну модель соціальної ефективності професійної діяльності на основі міждисциплінарного підходу.

Подано методичний підхід до визначення соціальної ефективності професійної діяльності працівників корекційних закладів освіти та його кількісно-якісного оцінювання. Представлено аналіз результатів емпіричного соціологічного дослідження рівня соціальної ефективності професійної діяльності працівників корекційних закладів освіти Дніпропетровської області, виявлено недоліки, зокрема: недостатньо розгалуженою є мережа навчально-виховних (корекційних) закладів освіти, в яких надається комплексна допомога і підтримка дітям з особливими потребами; недостатнім є рівень забезпечення їх кваліфікованими кадрами; не створено належним чином спеціальних умов, необхідних для визначення ступеню компенсаторно-корекційного впливу на розвиток дитини з максимальним використанням її потенційних можливостей. На підставі виявлених недоліків

у роботі окреслено перспективні шляхи удосконалення діяльності працівників освітніх, зокрема корекційних закладів, які спрямовані на більш успішну та ефективну соціалізацію та інтеграцію в суспільство дітей з особливими потребами.

Ключові слова: професійна діяльність, фахівець, корекційна (спеціальна) освіта, професіоналізм, трудовий потенціал, професійний потенціал, соціальна ефективність, соціальний ефект, учні з особливими потребами, соціальна адаптація, соціалізація.

АННОТАЦІЯ

Коломеец Т. Г. Социальная эффективность профессиональной деятельности специалистов коррекционных заведений образования Украины (на примере Днепропетровской области). – На правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата социологических наук по специальности 22.00.04 – специальные и отраслевые социологии. – Харьковский национальный университет имени В. Н. Каразина, МОН Украины, Харьков, 2015.

В диссертационном исследовании решена важная научная проблема: доказаны концептуальные основы социологического анализа и измерения социальной эффективности профессиональной деятельности работников коррекционных (специальных) заведений образования, а также обоснованы факторы и индикаторы, на основе которых можно оценивать её уровень и разрабатывать направления ее улучшения.

На основе обобщения научных подходов построена теоретическая модель социальной эффективности профессиональной деятельности, которая трактуется как количественно-качественное соотношение между целью и мотивационными факторами труда с понесенными ее субъектом социальными расходами и полученными социально-значимыми результатами, которые обуславливают содержание, характер, направление и положительный социальный эффект. Доказано, что структуру социальной эффективности составляют: главная цель (миссия), мотивация профессиональной деятельности, которым подчинены другие цели, формирующиеся в соответствии с выбранной работником иерархией потребностей и мотивов.

Осуществлено теоретический анализ понятий: профессиональная деятельность, профессионализм, эффективность и социальная эффективность профессиональной деятельности, а также факторов, которые на нее влияют. Доказано, что для изучения социальной эффективности целесообразнее использовать термин профессиональный и трудовой потенциал. Построена иерархия факторов профессиональной деятельности. Проведен критический анализ категориального аппарата (эффект, эффективность, социальный

эффект, социальная эффективность, социальные результаты, социальные затраты), связанного с трактовкой и оценкой социальной эффективности деятельности. Выявлено соотношение между понятиями «социальный эффект» и «социальная эффективность» профессиональной деятельности. Доказано, что социальный эффект является неотъемлемым составляющим компонентом социальной эффективности, поскольку представляет собой разницу между полученными субъектом труда социальными результатами и понесенными им социальными издержками. Фактором связи между социальным эффектом и социальной эффективностью выступает социальная значимость труда.

Разработана методика качественно-количественной оценки социальной эффективности профессиональной деятельности исключительно для работников коррекционных учебных заведений (по десятибалльной шкале), которая позволяет оценивать ее результаты как эквивалент успешности социальной адаптации воспитанников – детей с особыми потребностями в социуме, а социальный эффект – как социальные дивиденды, которые получает общество от их успешной интеграции в нём.

Уточнено миссию деятельности коррекционных заведений не только как методов и мероприятий психофизической коррекции детей с особыми образовательными потребностями, но и как социальной сферы реализации профессионально-трудового потенциала работников специального образования.

Представлены результаты эмпирического социологического исследования, в котором выявлено состояние социальной эффективности профессиональной деятельности работников коррекционных заведений образования Днепропетровской области. Установлено, что социальная эффективность учебно-воспитательного процесса специальных образовательных заведений не в полной мере удовлетворяет потребностям европейских и национальных стандартов в подготовке детей с ограниченными возможностями к общественной жизни, а также очерчены направления ее совершенствования в контексте современных требований.

С целью повышения уровня социальной эффективности профессиональной деятельности работников специальных (коррекционных) заведений образования разработан комплекс мероприятий, который включает: формирование многоуровневой системы профессиональной переподготовки и повышения квалификации работников специального образования, мастерства и профессионализма с целью повышения мотивации к высокопрофессиональному труду; расширение базы технико-технологического оснащения коррекционных заведений образования; создание благоприятных условий для формирования у детей с особыми потребностями трудовых навыков и профессиональной подготовки с целью успешной адаптации их на рынке труда; дальнейшее расширение инклюзивного образования, которое создает равные возможности для получения качественного образования и эффективной социализации детей с

ограниченными возможностями; активизация участия родителей в учебно-воспитательном процессе коррекционных заведений на основе создания семейно-педагогических комплексов; постоянный социологический мониторинг уровня социальной эффективности деятельности специальных (коррекционных) заведений образования.

Ключевые слова: профессиональная деятельность, специалист, коррекционное (специальное) образование, профессионализм, трудовой потенциал, профессиональный потенциал, социальная эффективность, социальный эффект, дети с особыми потребностями, социальная адаптация, социализация.

ANNOTATION

Kolomoiets T.G. Social efficiency of professional activity of specialists of correctional educational institutions of Ukraine (by the example of Dnipropetrovsk region). - As manuscript.

Thesis for Candidate of sociological sciences degree in major 22.00.04 – special and branch sociologies. – V. N. Karazin National University Ministry of Education and Science of Ukraine, Kharkov, 2015.

In the thesis research actual scientific problem is solved, which lies in development of conceptual principles of social analysis and estimation of social efficiency of professional activity of employees of correctional educational institutions, as well as in grounding of factors and indicators which enable its quantitative and qualitative assessment with the purpose of increasing it.

Content of professional activity, professionalism, efficiency and social efficiency of professional activity as well as factors that influence professional activity is specified. Hierarchy of factors that influence professional activity is built. Mission of activity of correctional educational institutions is clarified not only as system of special, sociocultural, psychological and pedagogical, and treatment methods and measures of psychophysical correction of children with special educational needs, but also as social sphere of realization of professional and labour potential of pedagogical workers, the final social effect of which is formation in educatees ability of self-evaluation of their capabilities and successful socialization in society.

Theoretical model of social efficiency of professional activity is built on the basis of interdisciplinary approach.

Methodological approach to definition of social effect of professional activity of employees of correctional educational institutions and its quantitative and qualitative assessment is given. Analysis of the results of empirical sociological research of social efficiency of professional activity of employees of correctional educational institutions of Dnipropetrovsk region is represented, shortcomings are revealed and ways of its improvement are described.

Key words: professional activity, specialist, correctional (special) education, professionalism, labour potential, professional potential, social efficiency, social effect, pupils with special needs, social adaptation, socialization.

Відповідальний за випуск
доктор соціологічних наук, професор Лобанова А. С.

Формат 60x84/16. Ум. друк. арк. 0.9. Тир. 100 прим. Зам. 077-15.
Підписано до друку 12.02.15. Папір офсетний.

Надруковано з макету замовника у ФОП Бровін О.В.
61022, м. Харків, вул. Трінклера, 2, корп.1, к.19. Т. (057) 758-01-08, (066) 822-71-30
Свідоцтво про внесення суб'єкта до Державного реєстру
видавців та виготовників видавничої продукції серія ДК 3587 від 23.09.09 р.

СТИЛЬ®
ИЗДАТ
ТИПОГРАФИЯ
www.stil-izdat.com